

TALÁN ÍGY?!

B O R D Á S G Y Ő Z Ő

Szépíróat köszönteni szép feladat, kritikust köszönteni kritikus feladat. Mert szépíró, költő esetében az olvasmányélmény egykettőre lendületet ad, „beugranak” a lelkünkben elraktározott élmények, regényrészletek, jól megkomponált novellák, versek, de a tanulmányíró és kritikus esetében, noha ugyanúgy ott a szürkeállományban az élmény, nehezebben megmagyarázható, miért tartottam tartalmasnak, jónak, hasznosnak, bölcsnek, okosnak.

S könnyebb, sokkal könnyebb feladat megmagyarázni, miért tartottam jónak a regényt, novellát, verset, mint mitől nem is jó – mert ez itt rossz kifejezés –, hanem tartalmaz egy tanulmány.

Bányai Jánosban én mindig azt csodáltam, hogy bármiről írt, szavai mögül kiéreztem, hogy rálátása van az EGÉSZRE. Az írói vagy költői opusra, s azon belül a könyvére, vagy a problémára, amelyről ír. Ő mintha minden műben érezné a rezgést, a vibrálást, a görgetést, pontosabban megtalálja azt a magaslati pontot, ahonnan letekinthet. Letekinthet? Megint nem valószínű, hogy jó a kifejezés, mert nem biztos, hogy letekint, hanem ott lent van, ahol a pulzus is kitapintható, minthogy valóban nem tesz mást, mint a mű útőerén tartja a kezét, hogy aztán elmondja, mit diagnosztizált.

Egyik nemrégii kötetének töprengéseiben olvasom: „A kritika (és a költészet) történetéből származó példák sorával bizonyítható, hogy az irodalmi bírálat, a művek és írók értékelése akkor válik az irodalmi élet egy-egy szakaszában igazán időszerűvé, amikor a költészet alakulástörténetében változások következnek be, amikor a költészet új utakat keres és talál, amikor a közönség, a költészet olvasója a kritikától választ vár a felmerült kételyekre. A költészet nyugodalmasabb időszakában a kritikát békén hagyják, és nem kérdezik. Nem is vonják felelősségre mulasztásaiért vagy tévedéseiért, nem is támasztanak vele szemben elvárásokat, nem is követelik meg tőle az egyértelmű

és egyirányú megnyilatkozást. Ha éppen most tesszük fel a kritika ma kérdését, és a kérdésben felismerjük a megvitatásához nélkülözhetetlen időszerűséget, akkor először is azt kellene megkérdeznünk, milyen tendenciák, újítások, az érzékenység milyen új halmazai ismerhetők fel a mai magyar költészetben. Hogy megtudhassunk valamit, a kritika ma kérdéskörében tudnunk kellene, mi *van* a mai magyar irodalomban. De tudható ez vajon?”

S bár Bányai Jánosnak (is) érthetően vannak fenntartásai, mindig úgy érezzük, hogy ő tudja. Vagy ha nem tudja, sejti, s mire körbejárja a kérdéskört, az az érzésünk támad, hogy immáron mi is tudjuk, vagy legalábbis sejtjük, amit sejtetni akar velünk.

Itt van egy egészen konkrét példa. Sokáig nem tudtam mit kezdeni T. D. Koppár köldűsával. Mit tegyek, nem és nem. De nem hagyott békén, különösen azután, hogy Bányai tudott mit kezdeni velük. „... . szövegei (versszövegei) keltette zavar a helyreállító szándékról való megfélekedéssel oldható fel. Így viszont nem olvashatók ezek a versek. Hangosan semmiképpen sem. Versek, amelyeket nem lehet felolvasni. Versolvasásaink lassú olvasások. T. D. versei csak szemmel olvashatók, ki kell hagyni a dűnyögést, a motyogást, el kell feledkezni arról, hogy a szavak – főként a vers szavai – hangzanak is. Nem lehet erről elfeledkezni, természetesen. A szemmel olvasáshoz is odakapcsolódik valami hangzásféle, valami szokatlan recsegés, illesztetetlen hangok egymás mellett, a zaj, ahogyan szűrők nélkül körülvesz. Ez nem beszéd, de a beszédnek valamilyen változata. A nyelvi jelek roncsalmaza. Így olvashatók tehát a Koppár köldűs versszövegei, nem fennhangon, mégis hallásra beállítódva.”

Mi tehát Bányai János kritikaírásának a lényege? Kulcsot, lehetséges, s számára használható kulcsot ad kezünkbe, de nem egyedülít, nem kizárólagosít, hanem a „talán így” mintájára. De mindenképpen értőt, használhatót, a lehető legegyszerűbbet, félredobva a nikkelezettet, a csillogót, de a rozsdásat is.

A kritikusként a művel szemben tanúsított fölénye az, ami kritikáiból, tanulmányaiból árad, s az a kiérezhető háttér, ami mögött van, hitelesíti szavait, ítéleteit.

Emlékszem, *Híd*-szerkesztő koromban volt Bányainak egy (fő)szerkesztői rovata, így nevezte: *szerkesztői kommentár*. Ezekben naprakészen reagált megrendelt, vagy „váratlanul” beérkezett szövegekre, mint jelenségekre reagált, s az tartotta éveig izgalomban, mikor kap/fut be megrendelésre vagy anélkül olyan vers vagy prózai szöveg, amelynek a teljesebb megértéséhez az ő eligazítására is szüksége van az olvasónak. A megértés szavai voltak ezek, ritka jelenségként folyóirataink történetében, s éppen ezért voltak izgalmasak. S nem végítéletek voltak ezek, minthogy Bányai – az általa sokat idézett Rónay György mintájára – a *talánt* sosem felejtí ki, még ha ki sem mondja, mert

megítélése szerint „a művek értékéről csak a tévedés fenntartása mellett mondható ki”.

Pedig irodalomelméleti tudása – s ezt minden katedrabeli hallgatója tudja –, feljogosítaná a „talánok” elhagyására, a kételyek eltitkolására. Valamikor mintha keményebben kopogtak volna értékítéletei. Emlékszem, a hetvenes évek elején, amikor rendszeresen írt kritikát a frissen megjelent könyvekről napilapunk művelődési rovatába, írása végére szinte szabályszerűen illesztette oda a többnyire egymondatos ítéletét *Egyszóval* címmel, ebben az egyetlen bővített mondatban tanáros precizitással volt benne az egész, olyannyira, hogy olvasójaként a „végítélettől” indultam el, s már azt fürkésztem, mi az, ami ezt az egyetlen mondatot minden oldalról alátámasztja.

S miért mesélem el ezt, miért jut mindez eszembe, mert a „talánok” nyilván nem is annyira talánok Bányai János írásaiban, minthogy ő írásaiban semmit sem bíz a véletlenre, kopog az kőkeményen abban a koordináta-rendszerben, amelyet irodalomtörténészként a huszadik századi magyar irodalomban folyamatként lát, elméleti szinten tud, s mindennek alapján közölni kíván.

A születésnap mindig a jókívánságok napja is, s mit kívánhat az ember ilyenkor: talán így, továbbra is, illetve minél tovább így!